

Indholdsfortegnelse

Tronskiftet 1863

Christian 9.s tronbestigelse i et politisk og nationalt perspektiv 2

Frederik 7.s død og proklamation i København 2

Edvard Brandes' vurdering 4

Den yngre glücksborgske hertuginje 6

Kontinuitet og legitimitet 6

Arvefølgespørgsmålet 7

Prins Friedrich af Hessen-Kassel 7

Gottorp – den ældste sidelinje 8

Augustenborgerne 9

Nationalismen i den dansk-tyske helstat 10

Den enevældige helstat 10

Ejder-programmet og slesvig-holstenismen 11

Augustenborgernes relationer til slesvig-holstenismen 12

Broderkrigen 13

Den nationale kritik af tronfølgeren 15

Novemberforfatningen og krigen i 1864 16

Rødder i den danske helstat 17

Den nationalliberale historieopfattelse 21

Dronning Caroline Amalie 22

Den glücksborgske succeshistorie 25

Litteraturliste 27

Tronskiftet 1863

Christian 9.s tronbestigelse i et politisk og nationalt perspektiv

Nærværende artikel vil tage udgangspunkt i kong Christian 9.s tronbestigelse i 1863 ved først at berøre den danske offentligheds holdning til den nye monark og tronskiftets karakter af et dynastiskifte. Forudsætningerne for Christian 9.s udråbelse til dansk konge og den nationalpolitiske situation i 1863 gik tilbage til omkring 1840 i form af arvefølgespørgsmålet og nationalismens fremkomst i den dansk-tyske helstat. Ved at tage afsæt i den national-begrundede kritik af først tronfølgeren og senere kong Christian 9., i perioden fra 1853 til krigen i 1864, tegnes et billede af en politisk og national brydningstid, der indvirkede på de dynastiske forhold, i forholdet mellem det oldenborgske kongehus og de to sidelinjer, Augustenborgerne og Glücksborgerne. Afslutningsvis vil 150-året for det glücksborgske kongehus i Danmark i 2013 danne baggrund for et europæisk perspektiv på Glücksborgernes stilling som et vidtforgrenet, internationalt kongeligt dynasti.

Frederik 7.s død og proklamation i København

Kong Frederik 7. døde uventet om eftermiddagen den 15. november 1863 efter kort tids sygdom på Glücksborg Slot, blot 55 år gammel. I tiden mellem de to slesvigske krige, Treårskrigen 1848-50 og Den Dansk-Tyske Krig i 1864, benyttede den folkekære konge i stigende grad renæssanceslottet på sydsiden af Flensborg Fjord som sin residens i forbindelse med sine besøg i hertugdømmet Slesvig. I 1854 havde "Frederik Folkekær" gennemrejst hertugdømmerne fra Rødding Højskole i nord til Altona i syd. I 1857 blev Glücksborg den faste base under majestætens besøg i oktober måned. De følgende år med undtagelse i 1861 vendte kong Frederik hvert efterår tilbage til Glücksborg. I Flensborg blev Borgerforeningens bal til grundlovgiverens ære en årligt tilbagevendende begivenhed. Ved disse lejligheder blev der som regel drukket tæt, og kongen holdt sig angiveligt ikke tilbage. Efter et sådant drikkegilde lagde kongen sig den 10. november 1863, for ikke siden at rejse sig. Søndag den 15. udåndede han som følge af sygdommen rosen.

Ifølge kabinetssekretær J. P. Traps erindringer modtog prins Christian (9.) i København klokken halv seks om eftermiddagen den 15. november et telegram, der var gået fra Flensborg til Hamborg og derfra videre til hovedstaden. Telegrammet, der blev overrakt af telegrafisten Glase, meddelte kongens død. "Kongen er død, Kongen leve" lød det senere samme dag fra balkonen på det andet Christiansborg Slot, indviet i 1828 og med C. F. Hansen som arkitekt. Regeringslederen,

konseilspræsident (svarende til vor tids statsminister), Carl Christian Hall (1812-88), forestod proklamationen, der som en offentlig, ceremoniel foreteelse markerede tronskiftet. I overensstemmelse med traditionen fra arvekongedømmets indførelse i 1660 gjaldt i Danmark princippet, der på fransk lyder: *Le roi ne meurt jamais* (kongen dør aldrig). Den 45-årige prins Christian var blevet kong Christian 9. i forgængerens, Frederik 7., dødsstund. Med proklamationen og udråbelsen fulgte den officielle handling, der alene bekendtgjorde regentskiftet for alverden.

Traditionen med kongeproklamationer stammer fra enevældens tid. Den er omtalt første gang i forbindelse med Christian 5.s død i 1699, og senest ved Christian 6.s død i 1746 fik den formen, der også benyttes i det konstitutionelle monarki efter Junigrundloven af 1849. Frederik 7.s udråbelse til konge af den ældste minister P. C. Stemmann den 21. januar 1848 var sidste gang, at en proklamation havde deltagelse af herolder og til bifald af pauker og trompeter. Ved Christian 9.s kongeproklamation fra balkonen på Christiansborg Slot, den første under det nye indskrænkede, konstitutionelle monarki, var det således tillige første gang, herolderne ikke bagefter red i optog og gentog proklamationen på byens pladser. Dette led i ceremoniellet praktiseres endnu i dag i det traditionsrige Storbritannien. Efter enevældens fald 1848 er proklamationen i en dansk sammenhæng under det konstitutionelle monarki blevet den eneste ceremonielle markering af et tronskifte efter bortfaldet af enevældens salvinger, der praktiseredes i perioden fra 1671-1840.

Det nifoldige leve praktiseres i forbindelse med danske tronskifter. Det nifoldige leve, som regeringschefen motiverer for det nye statsoverhoved, istemmes af den stedlige folkeforsamling. Der er ikke nogen entydig historisk forklaring på det nifoldige leve. Skikken synes dog at gå flere hundrede år tilbage. Første gang nitallet kan dokumenteres i forbindelse med et dansk regentskifte var ved Frederik 3.s efterfølgelse af sin far, Christian 4., i 1648. Der blev affyret tre salver à ni skud med musketer ude på slotspladsen ved Københavns Slot. Det ældste element ved kongeproklamationerne er udråbelsen til de fire verdenshjørner. Denne tradition har rødder tilbage til middelalderens valgrige, hvor kongerne efter valget blev udråbt på tinge. I nyere tid, dvs. fra enevælden og frem til i dag, er det dog kun de tre verdenshjørner, der giver mening, eftersom udråbelsen finder sted fra en balkon. Et andet led i denne tradition er monarkens offentliggørelse af sit valgsprog, som først kan påvises fra og med den første oldenborgske konge, Christian 1. (1448-81). Christian 9. antog som valgsprog: Med Gud for ære og ret.

Edvard Brandes' vurdering

Edvard Brandes (1847-1931), der var en af hovedeksponenterne for den politiske del af Det Moderne Gennembrud som yngre bror til Georg Brandes, skildrede i en af sine allersidste kronikker i det radikale dagblad *Politiken* (16.2.1930) udråbelsen af Christian 9. fra balkonen på Christiansborg. Konseilspræsident C. C. Hall trådte først ud på balkonen, som det var datidens skik ved kongeproklamationer. Først i forbindelse med dronning Margrethe 2.s udråbelse til dansk regent den 15. januar 1972 trådte monarken ud på balkonen sammen med regeringslederen. Ifølge Brandes tog Hall sig pragtfuld ud, smuk, stor og værdig til denne særlige begivenhed. Den nationalliberale politiker havde tilsyneladende gjort et uudsletteligt indtryk på den bare 16-årige Brandes, der overværede det historiske tronskifte. Den 51-årige toppolitiker havde i 1863 været minister i et par regeringer og konseilspræsident i to omgange, fra 13. maj 1857 til den 2. december 1859 og igen fra den 24. februar 1860. Hall var dog tydeligt nervøs og kom til at bytte om på den afdøde konges og den tiltrådte konges ordenstal. Han måtte begynde forfra, og så lykkedes det endelig. En lignende fejl begik statsminister Knud Kristensen (Venstre) ved udråbelsen af Frederik 9. til dansk konge den 21. april 1947 fra det tredje Christiansborgs balkon. Han glemte prædikatet majestæt ved råbet: Længe leve (Hans Majestæt) Kong Frederik 9. En brist, som i det 24. afsnit af tv-serien *Matador* (1978-81) af enkekonsulinde Holm blev undskyldt med, at statsministeren jo var fra landet. Så kunne man ikke forvente andet. Hall var dog om nogen inkarnation af den akademiske, intellektuelle elite i hovedstaden. En så alvorlig brøler i forbindelse med et tronskifte var således ikke forbeholdt bønder.

Efter den famøse udråbelse trådte Christian 9. ud på balkonen. Den nye konge tog sig smal og ubetydelig ud ved siden af den statelige Hall, mente Edvard Brandes på 66 års afstand af begivenheden. Han smilede tvungent, og han bukkede sig alt for stift og dybt. Kongen knækkede sammen til højre og venstre. Brandes mente i 1930, at tronskiftet i 1863 savnede enhver form for glans og pompøs storhed. Lægen H. P. Barfod, født i 1843 som søn af historikeren Frederik Barfod, der politisk placerede sig på de nationalliberales venstrefløj, fandt på stort set samme afstand af begivenheden (i erindringerne fra 1921), at han var en del af en folkemængde denne aften. Dog var han enig med Brandes i, at det hele arrangement var præget af en tung alvor og en trykket stemning. Den spændte atmosfære kan også have medvirket til, at Hall kludrede i "den syvende" og "den niende". Fra balkonen hilste kong Christian 9. den forsamlede mængde, der ifølge det konservative hovedstadsblad, *Berlingske Tidende*, udbrød i vedholdende hurraråb. Kongen trak sig derefter

tilbage, hvorefter der udbragtes et rungende leve for Danmarks og Slesvigs fællesforfatning samt for ministeriet Hall.

Den 13. november 1863, to dage før Frederik 7.s død, vedtog Rigsrådet en fællesforfatning for kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig (den såkaldte Novemberforfatning). Denne grundlov markerede, at den nationalliberale Ejder-politik var blevet genoptaget. Danmark og Slesvig skulle forenes med grænse ved Ejderen under en fælles konstitutionel regeringsform. Denne forfatning stred imod kong Christian 9.s adkomst til den danske trone, der var reguleret i tronfølgeoven af 1853. Denne lov foreskrev, at prins Christian (9.) var valgt som tronfølger til helstaten: kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Alene derved stod den nye konge, Christian 9., fra begyndelsen i et anspændt forhold til de ledende nationalliberale politikere, der med Novemberforfatningen havde indledt en politisk offensiv. Frederik 7. var død uden at have underskrevet den nye konstitution, og den københavnske folkeopinion, dvs. det nationalliberale, politiske forum udtrykt i bl.a. hovedorganet *Fædrelandet*, ventede spændt på kongens ageren i dette højspændte klima.

Ved kongeproklamationen i 1863 var der ikke mødt nogen talstærk skare. Brandes anslog det til et par hundrede mennesker, der havde samlet sig på Christiansborg Slotsplads. Da Hall tredje gang havde proklameret Christian 9., skrev Brandes, at der kun lød nogle svage hurraråb, og fra Holmens Bro hørtes leveråb for den svensk-norske kong Carl 15. (1859-72) fra en gruppe skandinavistiske studenter. I det skandinavistiske program, der var en central del i de nationalliberales samlede politiske verdensbillede, havde man således et eksplicit alternativ til Christian 9. på den danske trone.

Edvard Brandes beretter videre, hvorledes en af Studenterforeningens ledende skikkelser og bedste talere, Vilhelm Rode, i forbindelse med tronskiftet i 1863 udtalte, at med et paradesimal og et danssemesterbuk vandt man ikke de danske hjerter. Det fandt H. P. Barfod dog for groft, så han meldte sig ud af foreningen. Den nationalliberale og skandinavistiske afstandtagen til kongen var således af både politisk og national karakter.

De nationalliberale indtog således en mildest talt reserveret holdning overfor denne "Hr. Beck", som de spydigt benævnte den nye konge. Ved at kalde den nye konge for "Hr. Beck" hentydede man fra nationalliberalt hold dels til kongens erklærede helstatskonservatisme, dels til kongens tvivlsomme herkomst som en art opkomling på den danske trone eller endog en, der uretmæssigt havde tilranet sig den danske kongemagt.

Den yngre glücksborgske hertuginje

Christian 9. blev født som prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck den 8. april 1818 på Gottorp Slot ved Slesvig by i den sydlige del af hertugdømmet Slesvig. Hans fem gange tipoldefar var Hans den Yngre (1545-1622), søn af kong Christian 3. og lillebror til Frederik 2., som i 1564 blev sønderjysk hertug (Slesvig-Holsten-Sønderborg). Slægten Beck tjente i generationer i den preussiske hær fra 1600-tallet indtil slutningen af 1700-tallet. På baggrund af bl.a. en elendig økonomi sendte den syvende hertug af Holsten-Beck, Christian 9.s farfar Friedrich Carl Ludvig, sin 19-årige søn prins Wilhelm i 1804 til København hos gudfaren, kronprins Frederik, fra 1808 Frederik 6.

I 1810 giftede prins Wilhelm sig med prinsesse Louise Caroline af Hessen-Kassel, der var søster til Frederik 6.s dronning, Marie Sophie Frederikke, og Christian 7.s søsterdatter. Slægten, der i sin tid var udgået fra Christian 3. (1534-59), den femte oldenborger, havde nu med svogerskabet med Frederik 6., den 14. oldenborger, på ny etableret en nær slægtsmæssig forbindelse med det oldenborgske dynasti. I 1825 arvede prins Wilhelm slottet Glücksborg ved Flensborg Fjord og det tilhørende hertugdømme. Hertugslægten Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg var udgået fra en yngre bror til hertug Alexander af Sønderborg, blandt hvis direkte efterkommere prins Christian (9.) tilhørte. Den femte og sidste hertug af Glücksborg døde i 1779 uden at efterlade sig arvinger. Enken giftede sig igen og beboede Glücksborg Slot til sin død i 1824. Slottet og hertugdømmet tilfaldt da kong Frederik 6. (1808-39), der året efter overdrog det til sin svoger, prins Christians far. Hermed opstod den yngre glücksborgske hertuginje, der i 1863 besteg den danske trone. Fra 1825 var den syvårige Christian prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, og fra sit ottende til 14. år voksede han op på Glücksborg Slot; slottet hvor Frederik 7. af alle steder udåndede i 1863.

Kontinuitet og legitimitet

På trods af de slægtsmæssige forbindelser stod der på ingen måde skrevet over den lille prins Christians vugge, at han en dag skulle blive Danmarks konge. Alligevel var han fra 1863 konge som den første af det glücksborgske dynasti. Ret beset er det dog endnu Oldenborgerne, der sidder på den danske trone. Den kongelige gren deltes med Christian 3.s sønner i to linjer: 1) Frederik 2.s mandslinje, der uddøde med den barnløse Frederik 7. i 1863 og 2) hertug Hans den Yngre af Slesvig-Holsten-Sønderborgs linje, hvorfra den glücksborgske slægt stammer. Alle danske monarker fra Christian 1. (1448-81) og frem til i dag nedstammer fra det oldenborgske kongehus.

Prins Christians arvekrav til tronen var dog på plads. Arvefølgen for den danske helstat var reguleret i Kongeloven fra 1665. Hvis man tog udgangspunkt i, at Kongelovens arvefølge ikke gjaldt for den danske helstat som helhed, forenede prins Christian og prinsesse Louise af Hessen-Kassel med deres giftermål i 1842 to mulige arveadkomster. Louise opfyldte Kongelovens krav om at være af Frederik 3.s (1648-70) efterslægt, og Christian kunne føre sin slægt tilbage til Christian 3.s søn hertug Hans den Yngre, og dermed opfylde det i hertugdømmerne fremførte krav om at tilhøre det oldenborgske dynasti i ubrudt mandlig linje. Prins Christian af Glücksborg var dog tillige efterkommer af Frederik 3. ligesom Louise, da de begge var oldebørn af Frederik 5. (1746-66) på mødrene side. Parret var to gange halvfætter og halvkusine, da de begge var oldebørn af Frederik 2., landgreve af Hessen-Kassel, der var gift med en søster til Frederik 5.s første gemalinde, Dronning Louise.

Arvefølgespørgsmålet

Fra cirka slutningen af 1830'erne og senest omkring 1840 stod det klart, at den oldenborgske mandslinje ville uddø med prins Frederik (7.), kronprins fra 1839, konge 1848-63. Diskussionerne eller endog striden om arvefølgen efter det oldenborgske dynasti var ikke blot et spørgsmål, der havde rent dynastiske implikationer. Med datidens politiske verdensbillede var det dynastiske, politiske og nationale indvævet i hinanden i et til tider kompliceret kludetæppe. Dertil kom, at arvefølgespørgsmålet i den danske helstat tillige var et stormagtspolitisk og geopolitisk anliggende i Europa.

Kongelovens arvefølge var for så vidt ganske speciel. Arvefølgen var agnatisk-kognatisk, hvilket bedst kan beskrives som en blanding af mandlig og kvindelig arvefølge. Den sagde, at såfremt den mandlige linje uddøde, skulle den nærmest berettigede kvindelige linje arve tronen. Arveretten skulle passere gennem et kvindeligt led, da man principielt ikke opererede med muligheden af regerende dronninger.

Prins Friedrich af Hessen-Kassel

Denne fremgangsmåde indebar, at der fremkom alt for mange arvinger med tilnærmelsesvis lige gode arvekrav til den danske trone. Ifølge Kongeloven var Christian 8.s søskende de nærmeste arveberettigede, da den barnløse Frederik 7. var enebarn. Den første i rækken var arveprins Ferdinand (1792-1863), hvis ægteskab med arveprinsesse Caroline (1793-1881), Frederik 6.s ældste

datter, var barnløst, hvorfor han blot ville være en kortvarig overgangsløsning. Arvefølgen ville dernæst gå til hans og kongens søstre. Den ældste, Juliane Sophie (1788-1850), efterlod sig imidlertid ingen børn, og den yngste søster, Charlotte (1789-1864), gift med landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel, havde en søn, Prins Friedrich (1820-84), og tre døtre, Louise (siden 1842 gemalinde til Prins Christian af Glücksborg), Marie Louise (1814-95) og Augusta (1823-89).

Prins Christian var siden sin ankomst til København i 1831 kommet i landgrevens hjem på Sankt Annæ Plads og var gode venner med husets to år yngre søn, prins Friedrich. De to prinser var på en europæisk dannelses- og uddannelsesrejse 1839-41. På mødrene side var prins Friedrich oldebarn af Frederik 5. og opfyldte dermed Kongelovens bestemmelser om at være af Frederik 3.s efterslægt. Friedrichs status som favoritarving til tronen blev yderligere styrket, da han i 1844 ægtede en datter til den russiske zar Nikolaj 1.s datter, storfyrstinde Alexandra. Skæbnens ugunst indhentede dog det unge, lovende par, da storfyrstinden døde i barselsseng seks måneder efter brylluppet, efter at deres for tidligt fødte barn var dødt. Prins Christian (9.) og prinsesse Louises ældste datter, prinsesse Alexandra (1844-1925), blev opkaldt efter den russiske storfyrstinde. Tragedien ramte prinsen aldeles hårdt, og fra da af betegnedes han af Københavns befolkning som ”Russerprinsen”. I 1851 gav han afkald på sine arvekrav til fordel for sin søster Louise, der igen afstod sin arveret til sin ægtefælle, Christian (9.). I 1852 anerkendtes prins Christian som tronfølger af stormagterne i Europa, i Danmark ved tronfølgeoven af 1853.

Gottorp – den ældste sidelinje

Kongehusets slægtshistorie fik en fornyet politisk realitet i 1840’ernes debat om arvefølgen inden for den danske helstat. Gottorp-slægten var den ældste sidelinje til det oldenborgske kongehus. Slægten nedstammede fra Frederik 1.s søn hertug Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1526-86), Christian 3.s halvbror. Hovedsædet for hertugslægten blev Gottorp Slot, hvorfra den tog sit navn. I 1762 besteg slægten den russiske kejsertrone med zar Peter 3. (Holsten-Gottorp-Romanov).

Prins Christian af Glücksborg repræsenterede Christian 8. (1839-48) i 1842 ved den russiske zar Nikolaj 1.s sølvbryllup i Skt. Petersborg. Med diplomatisk snilde skulle den unge prins søge at få zaren til at godkende, at den danske arvefølge fortsatte gennem et kvindeligt led (prinsesse Charlotte). Den russiske zarfamilie afstod i 1773 sine holstenske besiddelser til Danmark under den forudsætning, at landområderne skulle falde tilbage til zarslægten, hvis og såfremt det danske kongehus’ mandslinje uddøde. Besøget blev en overvældende succes, da den russiske enehersker reelt så stort på de diminutive områder i Holsten. Uagtet at spørgsmålet om Gottorpernes arveret i

Holsten i midten af 1800-tallet er stærkt omstridt i dansk historieskrivning, var sagen om den danske arvefølge dog fra begyndelsen ikke et internt dansk anliggende, men derimod genstand for internationale og stormagtspolitiske overvejelser.

Omkring 1850 meldte arvestorhertug Peter (2.) af Oldenburg (1827-1900, storhertug af Oldenburg 1853-1900) sig på banen som mulig dansk tronfølger, sekunderet af zar Nikolaj 1. Han tilhørte den gottorpske sidelinje Holsten-Gottorp-Oldenburg, der opstod i 1773 i forbindelse med aftalen mellem Rusland og den danske helstat. Af forskellige årsager faldt interessen efterhånden for denne tronkandidat, og han gled ud i glemslen.

Augustenborgerne

Efter den ældre glücksborgske hertuginjes uddøen i 1779 var der af Hans den Yngres efterslægt kun to linjer tilbage: Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg og Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, fra 1825 Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. Stamfaderen til den augustenburgske hertugslægt var hertug Alexanders søn Ernst Günther (1633-89). I 1786 giftede hans tipoldebarn arvehertug Frederik Christian 2. af Augustenburg sig med den purunge prinsesse Louise Augusta (1771-1843), lyst i kuld og køn som Christian 7.s ægtefødte datter, skønt det var en offentlig hemmelighed, at hendes fædrene ophav var den navnkundige livlæge J. F. Struensee. Bevæggrundene til dette dynastipolitiske arrangement var kronprins Frederiks (6.) svagelighed og det forhold, at Christian 7.s halvbror, arveprins Frederik (1753-1805), endnu var barnløs. Endvidere forudsatte man, at Kongelovens arvefølgeregler ikke gjaldt i Holsten, som kun havde mandlig (agnatisk) arveret. Augustenborgerne blev fra officiel dansk side tildelt opgaven at forene alle kongeslægtens arvekrav til helstaten, hvilket følgelig kun styrkede hertuginjens selvbevidsthed. Denne selvfølelse blev kun forstærket, da prins Christian Frederik, der afløste sin fætter Frederik 6. som dansk konge i 1839 som Christian 8, indgik sit andet ægteskab i 1815 med Caroline Amalie (1796-1881), Louise Augusta og Frederik Christian 2.s datter.

Præmisserne for ægteskabet i 1786 ændrede sig markant i årene derefter, da kronprins Frederik (6.) viste sig overordentlig levedygtig, og arveprins Frederik i årene 1786-92 fik fire børn. Havde Frederik 6. været den sidste konge i den oldenburgske mandslinje, da ville først hans barnløse døtre, derpå hans halvsøster og hendes sønner, de augustenburgske prinser, have været de nærmeste arvinger. Arvefølgen ville da have været forholdsvis let at ordne ved døtrenes og halvsøsterens frivillige afkald til fordel for hertugen af Augustenburg. Sådan kom det ikke til at forholde sig, og i 1837 fremsatte hertug Christian August 2., Caroline Amalies yngre bror, Augustenborgernes

arvekrav offentligt. Efter hertugens betragtning kunne ikke alene Holsten, men også Slesvig kun nedarves i direkte mandslinje. Kongelovens arvefølge omfattede kun kongeriget Danmark. Hvis man i kongeriget frygtede for helstatens opløsning, burde Kongelovens arvefølge ændres for derved at placere en augustenborger på den danske trone. Dersom slægten ikke kunne blive den nye kongefamilie i Danmark, så burde de efter egen opfattelse i det mindste blive regerende hertuger af Slesvig og Holsten.

Augustenborgernes arvekrav har været relativt omdiskuteret i dansk historieskrivning, særlig spørgsmålet om arveretten til Slesvig, som i dansk-nationale kredse i 1800- og 1900-tallet ansås for ubrydeligt forbundet med Danmark.

Nationalismen i den dansk-tyske helstat

Arvefølgespørgsmålet i midten af 1800-tallet udspillede sig i en politisk og national brydningstid. Nationalismen opstillede et nyt politisk ideal i kraft af nationalitetsprincippet, der tilsagde, at nation og stat skulle være sammenfaldende størrelser. Nationalismen blev i hovedparten af 1800-tallet forbundet med kravet om liberale, politiske reformer i de europæiske forfatninger, hvorved nationalliberalismen opstod som politisk forum. De nationalliberale ville således gøre op med såvel helstaten som den enevældige styreform. I begyndelsen af 1800-tallet havde de nationalliberale i den danske helstat et fælles udgangspunkt, men i løbet af 1830'erne spaltedes bevægelsen i to modsatrettede nationalpolitiske bevægelser: det dansk-nationale Ejder-program med basis i kongeriget og Nordslesvig og slesvig-holstenismen med grobund i hertugdømmernes tysksindede befolkning.

Den enevældige helstat

Nationalitetsprincippet stod som ideal i stærk kontrast til det dynastiske princip, der opererede med den fyrstelige, arvede magt som den faktor, der skulle udstikke statsgrænserne. Ved Wienerkongressen 1814-15, der politisk reorganiserede Europa efter 25 års omvæltninger under Revolutions- og Napoleonskrigene (1792-1815), tilkendte det dynastiske princip en officiel politisk status. Prins Christian (9.) forblev livet igennem tro mod bestemmelserne og principperne fra Wienerkongressen. Denne troskab blev demonstreret ved flere lejligheder. Et eksempel er kong Christian 9.s egenhændige tilbud til Preussen og Østrig under Den Dansk-Tyske Krig i 1864 om, at

Danmark ville tilslutte sig Det Tyske Forbund, mod at hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg forblev i en personalunion med kongeriget.

Christian 9. handlede tro mod det fyrstelige, legitime princip og som helstatsmonark, udtrykt i den i den officielle titulatur, som kong Christian 9. antog ved sin tronbestigelse i 1863: "Af Guds nåde Konge til Danmark, de Venders og Goters, hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg". Helstaten i form af Det Oldenborgske Monarki med landsfaderen Frederik 6. i spidsen vedblev at være idealet i prins Christians (9.) optik. Prins Christians far, hertug Wilhelm af Glücksborg, døde i 1831, og den 13-årige prins Christian blev samme år sendt til København hos sin moster og onkel, dronning Marie Sophie Frederikke og kong Frederik 6. af Danmark. Da Frederik 6. var gift med sin kusine, prins Christians moster, var han både onkel og halvonkel til den unge prins. Slægtsforbindelserne til det oldenborgske kongehus var som nævnt stærke. Christian blev uddannet til officer i Hestgarden (datidens kongelige livgarde til hest) og var en hyppig gæst hos Frederik 6. i Schacks Palæ (det nuværende Christian 9.s Palæ) på Amalienborg. Palæet var residenspalæ for H.M. Dronningen og H.K.H. Prinsgemalen. Den gamle enevoldskonge så i sin nevø og halvnevø prins Christian den søn, han aldrig selv havde fået. Som officerstyper passede de godt sammen mentalitetsmæssigt, da de begge tænkte i systemer og hierarkier. Christian 9. talte varmt om Frederik 6. hele sit liv. "Han var som en fader for mig", udtalte han et utal af gange. Denne faderfølelse ses afspejlet i kongens arbejdsværelse, der i dag kan ses på Amalienborgmuseet i Christian 8.s Palæ. På skrivebordet foran sig kunne majestæten hver dag til sin højre hånd se sine forældre indrammet og til sin venstre "reserveforældrene" Frederik 6. og dronning Marie Sophie Frederikke.

Ejder-programmet og slesvig-holstenismen

Både danske og tyske nationalister ville opløse helstaten som statskonstruktion, men de opstillede vidt forskellige alternative løsninger i form af hhv. Ejder-programmet og slesvig-holstenismen. Striden stod om Slesvig, der var nationalt delt mellem dansk og tysk. Antændt af revolutionsbølgen i Europa i 1848 med nationale og liberale oprør resulterede de nationale spændinger i Treårskrigen 1848-50, der dels var en borgerkrig internt mellem dansk- og tysksindede i helstaten, dels var en krig mellem Danmark og Preussen og Det Tyske Forbund, der støttede de slesvig-holstenske oprørere.

Det nationale Ejder-danske statsprogram ville indlemme hertugdømmet Slesvig i Danmark under en fælles, konstitutionel regeringsform. Slesvig-holstenismen byggede på tre grundantagelser:

Hertugdømmernes særstilling i forhold til kongeriget Danmark, Slesvig og Holstens ubrydelige samhörighed og hertugdømmernes ligestilling derved, at Slesvig historisk, kulturelt og sprogligt var lige så tæt knyttet til det tyske som Holsten. For Christian 9.s morfar, landgreve Carl af Hessen-Kassel, der igennem 68 år fra 1768-1836 var statholder i hertugdømmerne med residens på Gottorp Slot, forekom de slesvig-holstenske løsrivelsestendenser absurde og som en trussel mod den bestående orden. Hans død i 1836 som 91-årig skåned ham for at se slesvig-holstenismens endelige gennembrud som nationalpolitisk bevægelse i hertugdømmerne.

Augustenborgernes relationer til slesvig-holstenismen

Der har været en stærk tradition i dansk historieskrivning for at sætte lighedstegn mellem den augustenborgske hertugfamilie og så slesvig-holstenismen, til dels på grund af den augustenborgske linjes meget omstridte arvekrav til den danske trone. Virkeligheden aftegner dog et noget mere nuanceret billede af Augustenborgernes forhold til slesvig-holstenismen; et forhold, der havde mange facetter.

Augustenborgerne kunne finde støtte i deres arvekrav i den ene søjle, der udgjorde det slesvig-holstenske program, som drejede sig om hertugdømmernes uløselige sammenføjning. Men det andet ben, der omhandlede hertugdømmernes uafhængighed af kongeriget, kolliderede med Augustenborgernes ønske om muligt også at arve den danske trone. Endnu i midten af 1840'erne kunne Laurids Skau, en af bannerførerne i den danske bevægelse i Nordslesvig, foreslå hertug Christian August 2. som dansk konge. Kort tid herefter var et sådant forslag det rene politiske selvmord fra dansk side, da de nationale modsætninger mellem dansk og tysk uddybedes og radikaliseredes voldsomt i løbet af 1840'erne. I takt med denne udvikling flød Augustenborgernes arvekrav sammen med den slesvig-holstenske bevægelse, der reelt tog de hertugelige arvekrav til sig som et ekstra statsretligt argument for løsrivelse fra Danmark. Hertugen måtte således udadtil offentligt holde igen med sine drømme om den danske kongemagt, der ikke passede de tysk-nationale førere i Slesvig-Holsten. Til sidst sejrede separatismen dog også i hertugfamilien.

Den senere Christian 9.s mor, hertuginde Louise Caroline, blev enke i 1831 i en alder af 41 år. I sin enkestand residerede hun bl.a. på Glücksborg Slot. Enkehertuginde satte stor pris på den augustenborgske familie, og om sommeren kom de ofte sejlene ned til Glücksborg Slot på deres lystyacht. Og når Augustenborgerne, hertug Christian August 2. med sin gemalinde Louise Sophie (1796-1867) (født Danneskiold-Samsøe) og deres fem børn, opholdt sig på Gråsten Slot, som de foruden Augustenborg Slot og Sønderborg Slot ejede, hentede de på samme måde enkehertuginde.

Disse gensidige sommerbesøg hørte til begge familiers festdage frem til året 1846, hvor idyllen blev brudt med Det Åbne Brev.

Det Åbne Brev var en officiel, kongelig kundgørelse om arvefølgespørgsmålet. Erklæringen stræbte efter en udelt arvefølge og dermed en fortsættelse af helstaten enten til Christian 8.s søsters søn (prins Friedrich) eller hendes svigersøn (prins Christian). Samtidig med udstedelsen af Det Åbne Brev opfordrede Christian 8. privat sine svogre på Augustenborg til at henvende sig til ham med deres mulige indsigelser. I 1844 havde det danske kongepar aflagt besøg på Gråsten Slot, men skønt indbudt til hertugparrets sølvbryllup året efter, udeblev de fra de stort anlagte festligheder. Da Augustenborgernes arvekrav blev afvist i Det Åbne Brev, protesterede de augustenburgske brødre, hertug Christian August 2. og prins Frederik (kaldet prinsen af Nør), og det samme gjorde hertug Carl af Glücksborg. Prins Christian derimod udsendte en erklæring, der tilsluttede sig betænkningen. Bruddet syntes at være en realitet. Mindre end to år efter udbrød der krig.

Broderkrigen

Det dansk-tyske nationale opgør om hertugdømmernes skæbne blev udmøntet i Treårskrigen 1848-50. Treårskrigen, også kaldet den første slesvigske krig, var delvis en borgerkrig og som sådan i bogstaveligste forstand en broderkrig. Brydningerne mellem dansk og tysk nationalisme i helstaten splittede de to slesvig-holstenske hertuglinjer, Augustenborgerne og Glücksborgerne. Treårskrigen udbrød i 1848 nedbrød enkehertuginde Louise Carolines begrebsverden, hvor hun blev vidne til intern splittelse i sin egen familie, hvor de fleste tog parti for de slesvig-holstenske oprørere. Hun døde i 1867, og nåede således at se sin fjerdeældste søn blive dansk konge. Prins Christian af Glücksborg havde ni søskende født i årene 1810-28: tre søstre (to ældre og en yngre) og seks brødre (tre ældre og tre yngre). Den yngste bror, Prins Nicolaus (1828-49), deltog kortvarigt i krigen i 1849 i preussisk krigstjeneste, inden han døde senere samme år under tragiske omstændigheder. To yngre brødre, prins Julius (1824-1903) og prins Hans (1825-1911), kæmpede ligeledes på slesvig-holstensk side som frivillige preussiske officerer. Da krigen begyndte i marts 1848, sluttede de to ældste brødre, hertug Carl af Glücksborg (1813-78) og prins Friedrich (1814-85), sig straks til oprørerne fra Slesvig-Holsten. Hertug Carl og prins Friedrich var begge officerer i hertugdømmerne, og de brød dermed med deres troskabsed til deres lovformelige herre, den danske monark, ved at stå på de oprørske separatisters side.

Som den eneste søn i den store børneflokk deltog prins Christian urokkeligt på den danske side i krigen som ritmester for Den Kongelige Hestgarde. Ulig sine brødre kom prinsens deling på 150

mand aldrig i kamp. Under troppeparaden på Lerbæk Mark nær Jelling ved Vejle i 1848 under en våbenhvile i krigen holdt prins Christian forrest med sin garde og så halvfætteren Frederik 7.s mønstring af de danske soldater. I takt med at Christian 9.s regeringstid skred frem, blev det efterhånden en almindelig antagelse i den danske offentlighed, at prins Christian i sin tid var blevet valgt til dansk tronfølger, *på grund af* hans korrekte stillingtagen under krigen. Overfor sin kabinetssekretær, J. P. Trap, fastslog kongen selv mange år senere, at det udelukkende var pga. den dynastiske placering, at valget endte med at falde på ham. Denne bemærkning fortæller alt om, hvordan grænserne mellem det nationale og dynastiske vedblev at være flydende.

I motivforskningen af, hvorledes Augustenborgerne og Glücksborgerne placerede sig i den dansk-tyske konflikt om hertugdømmerne, indtog nationale tilhørsforhold ikke nogen dominerende plads. Augustenborgerne betragtede frem for alt Treårskrigen som en dynastisk krig om retten til den danske trone efter den barnløse Frederik 7. Christian kunne som prins af en dansk-tysk fyrsteslægt blive officer i den preussiske hær, som der var tradition for i familien, russisk som hans farfar sporadisk havde prøvet eller for Habsburgmonarkiet som hans bror prins Wilhelm (1816-93). Derudover var der selvfølgelig den danske hær som option efter hans fars eksempel. Politiske, personlige og dynastiske loyaliteter spillede ind som bevæggrunde til, hvor man i en given konflikt havnede. Disse forskellige reaktionsmønstre i fyrsteslægterne afdækker et langt mere komplekst billede beroende på tilfældigheder end i et Europa, der senere blev klart afgrænset af nationalstater med tilhørende fasttømrede loyalitetsbånd.

Christian 9.s ældste bror, hertug Carl af Glücksborg, giftede sig i 1838 med sin kusine på mødrene side, Frederik 6.s yngste datter, prinsesse Vilhelmine (1808-91), der året før var blevet skilt fra prins Frederik (7.), der var kongedatterens halvfætter. Begge par efterlod sig ingen børn. Hertug Carl var uden tvivl den mest uglesete af Christian 9.s brødre. For ham at se var det ubegribelig, at en slægtning af huset Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, hans egen bror prins Christian skulle blive dansk konge, når han selv var gift med en dansk kongedatter og tilmed den førstefødte søn. Det lettede angivelig heller ikke forståelsen for dette valg, når både den augustenborgske og glücksborgske hertugslægt blev sortlistet af den danske, offentlige opinion efter den første slesvigske krig.

De to ældste sønner i den yngre glücksborgske hertuginje, hertug Carl og prins Friedrich, fik som straf for deres krigsdeltagelse frataget deres danske ordner. Carl flyttede med sin gemalinde Vilhelmine fra deres domicil på Kiel Slot og tog ophold i Dresden de følgende tre år. De to brødre blev dog på forskellig vis delvist taget til nåde af det danske kongehus i 1850'erne. Med de slesvig-

holstenske oprøreres nederlag i Treårskrigen havde Augustenborgerne reelt umuliggjort sig selv som potentielle kongsemner til den danske trone. Hertug Christian August 2. måtte give afkald på sine arvekrav, og hertugslægten fik konfiskeret sine slotte. Familien flygtede fra Als, og erhvervede et slot i byen Primkenau i Schlesien.

Den nationale kritik af tronfølgeren

Valget af prins Christian (9.) til dansk tronfølger med tronfølgeloven af 1853 vakte på ingen måde udelt begejstring i kongeriget Danmark og Nordslesvig. Den dansktalende del af helstaten opfattede prinsen som befængt med forræderiet fra Treårskrigen. Det toneangivende nationalliberale dagblad *Fædrelandet* skrev om udnævnelsen, at *Man kender ham kun som Broder til 2-3 oprørske Prinsers*. Brødrenes deltagelse i Treårskrigen på tysk, slesvig-holstensk side blev bebrejdet prins Christian i den danske offentlighed, der gav ham det i en dansk sammenhæng lidet flatterende tilnavn ”Tyskerprinsen”.

De danske nationalliberale var overbeviste om, at prinsen inderst inde nærrede sympati for den tyske sag, skønt han havde kæmpet på den danske side. Den nationalliberale politiker H. N. Clausen skrev i sine erindringer om tronfølgeloven fra 1853, at denne indebar, at det danske folk nu i det mindste kun fik en halvdansk prins som kommende konge frem for en heltysk, hvormed han hentydede til arvestorhertugen af Oldenburg. Prins Christian var ifølge Clausen tyskfødt og tyskdannet, hvilket blev kontrasteret med den danske og folkekære Frederik 7. Det samme gjaldt prinsesse Louise af Hessen-Kassel. Det dansk-nationale var lige proportional med et demokratisk sindelag. Prins Christian var konservativ helstatsmand, og Louise kom i de nationalliberales øjne fra et udansk, udemokratisk hjem. Hessen-Kassel, der siden 1803 var et kurfyrstendømme, regeredes af den i dansk-nationale kredse forhadte kurfyrst Friedrich Wilhelm 1., der var halvfætter til prinsesse Louise. Den ledende nationalliberale politiker Orla Lehmann (1810-70) overværede som minister de svære forhandlinger, der gik forud for valget af den danske prins Vilhelm (1845-1913) til græsk konge under navnet Georg 1. i 1863. Han nedskrev en beretning om sagen, der først udkom på tryk i 1970. Af denne fremgår det, at prinsesse Louise ifølge Lehmann deltog i de tyske prinsessers for ham at se ”smagløse” hyldning af den syditalienske dronning Marie Sophie, der til forsvar for sit kongerige, Begge Sicilier, der gik til grunde ved Italiens samling i 1861, udviste stor dristighed ved belejringen af byen Gaëta. Som påskønnelse herfor modtog hun en guldkrans af tyske prinsesser og af prinsesse Louise i København. Det danske tronfølgerpar var efter Lehmanns overbevisning

eksponenter for det dynastiske princip, der modarbejdede de nationalliberale bevægelser i Europa, og de var dermed også uvilkårligt nært forbundet med det tyske sindelag.

Prins Christian blev tillige mødt af en tysk-national kritik inden for helstaten fra de slagne slesvig-holstenere. I hertugdømmerne og ved de tyske hoffer gik prins Christian i sine ti år som tronfølger under det spotske tilnavn ”der Protokollprinz”, protokolprinsen. Hermed insinuerede man, at prins Christians legitimitet som dansk tronfølger ikke var berettiget. Hertug Carl af Glücksborg, prins Christians storebror, abonnerede på dette synspunkt, da han fandt sig selv i en mere legitim position som dansk tronfølger. Benævnelserne Tyskerprinsen og Protokolprinsen viste dog til fulde, at Treårskrigen havde sået et ubodeligt had mellem dansk og tysk nationalitet i helstaten. Frederik 7.s monarki udgjorde ikke længere nogen helhed, som betegnelsen helstat kunne antyde.

Novemberforfatningen og krigen i 1864

Christian 9. besteg tronen på et tidspunkt, hvor alle tidens politiske modsætninger kulminerede og tørnede sammen. Fredsaftalerne efter Treårskrigen stadfæstede den eksisterende dansk-tyske helstat, hvormed hverken de nationalliberales Ejder-program eller et selvstændigt Slesvig-Holsten blev gennemført. Fra slutningen af 1850'erne fik de danske nationalliberale atter politisk medvind, og som tidligere anført fik den nationalliberale regering vedtaget den såkaldte Novemberforfatning den 13. november 1863. To dage senere døde Frederik 7. uden at have underskrevet den nye grundlov, og kong Christian 9.s regeringstid blev således indledt med et nærmest uløseligt dilemma.

Christian 9. var helstatsmand, forfatningen ejderdansk, og den nye monark frygtede for en ny krig med de tyske magter. Den nationalliberale og skandinavistiske opinion i København forlangte, at kongen straks skrev under på forfatningen. Den skandinavistiske rus herskede over hele den københavnske meningsdannelse, da man var sikker på militær assistance fra Sverige-Norge, ihukommende de mange norske og svenske frivillige, der havde kæmpet for Danmarks sag i Treårskrigen. Christian 9. stod totalt fremmed overfor den såkaldte ”Ånden fra 1848”, der omhandlede følelsen af nationalt fællesskab, sejrsvilje og opofrelse i frihedsåret 1848, da enevælden faldt og krigen mod ”tysken” begyndte. Det nationalliberale og skandinavistiske dagblad *Fædrelandet* skrev om Christian 9., at ”der hersker megen tvivl, om hans personlige politiske anskuelser står i samklang med dem, folkets oplyste og selvfølende flerhed hylder”.

Den 18. november vedkendte Christian 9. sig den politiske arv fra de nationalliberale og Frederik 7. ved at underskrive Novemberforfatningen. Kongen gav sin underskrift med tilføjelsen, at han

som konstitutionel monark i henhold til Junigrundloven af 1849 handlede på ministeriets ansvar. En følge af den skæbnesvangre underskrift blev den anden slesvigske krig, Den Dansk-Tyske Krig, som blev en realitet den 1. februar 1864, da 57.000 preussiske og østrigske tropper overskred Ejderen og rykkede mod den danske forsvarsvold Danevirke. Den danske tilbagetrækning fra Danevirke havde en lammende virkning i den danske befolkning og fremkaldte noget nær et ramaskrig mod hærledelsen og kongen, som man fejlagtig troede havde beordret tilbagetøget. Folk stimlede sammen foran Det Gule Palæ i Amaliegade og råbte ”Tysker”, ”Førræder” og ”Leve Kronprins Frederik 8.” Den nye konge havde boet i Det Gule Palæ siden brylluppet i 1842 med prinsesse Louise. Først året efter, i 1865, flyttede det nye kongepar ind på Amalienborg i det nuværende Christian 9.s Palæ. Københavnerne råbte ikke længere på Sverige-Norges kong Carl 15. som ny konge, da de nordiske brødrefolk til stor skuffelse for skandinaverne ikke havde ydet militær støtte til Danmark ved krigsudbruddet.

Den unge teolog Thomas Skat Rørdam tilskrev sin åndelige sparringspartner Otto Møller kort efter Danevirkes rømning (18. februar 1864). *Kongen er i sig selv vist en skikkelig Mand, men er tydsk født og har derfor ingen Følelse af hvad det vil sige at staa i Spidsen for et Folk, endmindre et dansk Folk.* Teologen berørte også i sit brev Christian 9.s stilling mellem det dynastiske og nationale princip. *Det er ikke min Mening, at han er en Landsforræder, men jeg er overbevist om, at han er rede til at gaa ind paa hvadsomhelst, ogsaa f. E. et Slesvigholsten i Personalunion med Danmark, for at redde sine ”dynastiske Interesser”.* Den nationalliberale fører Orla Lehmann udtrykte lignende kritiske tanker ved et foredrag i 1868 om det gamle mellemværende mellem dansk og tysk, da han polemisk hævdede, at hvis tyskerne virkelig ville have alt det tyske skulle de først og fremmest have dynastiet, dvs. det danske kongehus.

Krigen blev et eklatant nederlag for Danmark. Ved freden i Wien den 30. oktober 1864 måtte Danmark afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til Preussen og Østrig. Helstaten blev dermed opløst. Inden for det første år af sin regeringstid måtte Christian 9. afgive to femtedele af sit rige. Han kom sig aldrig over dette tab. Når kongen siden rejste i det tabte Slesvig-Holsten i sin salonvogn, forlangte han konsekvent gardinerne trukket for.

Rødder i den danske helstat

For prins Christian (9.) forekom den nationale kritik ikke blot urimelig og uretfærdig, men også uforståelig. Prins Christian følte sig aldrig som en tysk prins, der var indvandret til det ukendte

København. Han følte sig først og fremmest som det han egentlig var, nemlig født som slesvigsk undersåt under den danske konges herredømme. Den danske monark var omdrejningspunktet for, inden for hvilken større sammenhæng prinsen identificerede sig. Som prins Christian så det, skyldte han det enevældige, helstatsmonarki troskab og lydighed. I den førnævnte artikel fra *Politiken* i 1930 pointerede Edvard Brandes rigtigt i sin påpegning af, at prins Christian lige såvel som de tysktalende slesvigere og holstenere bar på en følelse af dansk rigstroskab, i slægtskab med deres respektive hjemstavsfølelse. Denne "rigstroskab" kan muligvis oversættes til en form for patriotisme overfor helstaten. Det var denne rigstroskab, som prins Christian udviste i Treårskrigen modsat sine brødre Carl og Friedrich, der brød deres troskabsed til den danske konge i København.

Treårskrigen blev fremholdt som prøvestenen på prinsens danske sindelag, der ifølge den danske offentlighed ikke kunne være ægte følt i en tysk familie. Brandes beskrev i 1930, hvorledes den nye konge Christian 9. i 1863 blev klandret for sin endog kraftige tyske accent i diverse taler. I pressen blev han hængt ud for at være tyskvenlig og forræderisk, hvilket man politisk så udmøntet i hans tilslutning til helstaten. Det synes dog ikke hensigtsmæssig at anvende nationale kategorier som dansk eller tysk på prins Christian, når man tager hans familiehistorie i ed.

Prins Christian var udgået af den danske helstats dansk-tyske blandingskultur, hvor grænserne mellem de nationale sindelag var betydeligt mere flydende sammenlignet med den hårdt optrukne grænse efter udbruddet af den første slesvigske krig i 1848. For ham at se var det forhold, at danskere og tyskere af nationalitet levede sammen i den samme stat med et fælles overhoved i kongen i København ikke nogen nævneværdig kuriositet. Den unge prins Christians verdensbillede brød derfor utvivlsomt sammen med Treårskrigen 1848-50, der splittede hans egen familie for stedse. Det blev hans lod først som tronfølger og siden som monark i 1850'erne og 60'erne at blive underkastet en national-defineret kritik, der tog sit udgangspunkt i krigens sort-hvide kamp mellem dansk og tysk. I denne overgangsfase fra helstat til nationalstat, hvor de tyske elementer i det danske samfundsliv langsomt blev sivet fra den dansk-nationale udvikling, blev tronfølgeren prins Christian i 1850'erne udkældt som værende en tyskerprins uden sans og sind for det danske folk. Prins Christian (9.) opererede ikke med en national, men en dynastisk terminologi, hvor begreber som ære, slægtsfølelse og historiske arvekrav indtog fremskudte positioner. Der blev inden for denne tolkning ikke skelet til national-definerede grænser. Enkedronning Marie Sophie Frederikke (1767-1852), der ikke kunne levere en mandlig arving til Frederik 6.s enevældige monarki, forstod sig ikke på de nationale modsætningers fremkomst i 1840'erne inden for den stabile helstat, som hun var vokset op i. Lige så klog som urealistisk udtrykte hun sig: "Når man er et ædelt menneske,

er det da ikke ligegyldigt, om man er dansk eller tysk?” Det timedes enkedronningen at opleve sin svigersøn hertug Carl af Glücksborg, Christian 9.s bror, blandt de slesvig-holstenske oprørere i Treårskrigen.

Christian 9.s gemalinde, dronning Louise, blev født i 1817 som prinsesse af Hessen-Kassel i det tyske kurfyrstendømme Hessen-Kassel. Hun tilbragte dog stort set hele sin barndom og ungdom i den danske hovedstad, hvor hendes far, landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel (1787-1867), var kommandant, dvs. øverstkommanderende for den militære styrke i Kongens København. Dronning Louises mor, landgrevinde Charlotte, var født prinsesse af Danmark, datter af arveprins Frederik og dermed søster til kong Christian 8. Dronning Louise var dermed Christian 8.s niece og kusine til Frederik 7. Dronning Louises forældre, landgreveparret, beboede Brockdorffs Palæ (det nuværende Frederik 8.s Palæ) på Amalienborg fra 1839-67. Christian 9.s mor, prinsesse Louise Caroline af Hessen-Kassel, var datter af landgreve Carl af Hessen-Kassel og Louise (1750-1831), der som Frederik 5.s datter var født prinsesse af Danmark. Christian 9. og Louise var således begge nært knyttet til det hessiske fyrstehus, da de havde en fælles oldefar i landgreve Frederik 2. Den hessiske slægt var dog tillige tæt forbundet med det danske kongehus, da eksempelvis to af Frederik 2.s tre sønner, Carl (Christian 9.s morfar) og Wilhelm, giftede sig med søstre til Christian 7., og Louise Carolines søster var Frederik 6.s dronning Marie Sophie Frederikke. Kong Christian 9. og dronning Louise havde via hhv. deres mormor og mor dybe rødder i det oldenborgske dynasti, da de begge på mødrene side var oldebørn af Frederik 5.

Familien til den dansk-tyske prinsesse Louise af Hessen-Kassel var et blandt talrige eksempler på de nationalt brogede slægter, der dominerede det københavnske embedsborgerskab og officersstand før 1848. Helstaten blev støttet af en konservativ politisk fløj, der mestendels forsvarede den enevældige styreform frem til dens fald i 1848. De helstatstro var primært embedsmænd, godsejere og officerer, da disse grupperinger primært var et produkt af helstatens dansk-tyske blandingskultur. De danske monarkers dronninger var i vidt omfang prinsesser fra de tyske fyrstestater, og flere tyske adelsslægter fik fremtrædende positioner i staten. Helt frem til 1960'erne var udenrigstjenesten og diplomatiet præget af dansk-tyske slægter med rødder i hertugdømmernes tyske adel som f.eks. Moltke, Lüttichau, Bernstorff, Reventlow, Rantzau, Stemann, Haxthausen og Scheel-Plessen.

I perioden 1827-51 sad en Christian Ditlev Reventlow på herregårdene Christianssæde (Lolland) og Sandbjerg (Sundeved), og han havde tætte kontakter til Augustenborgerne, hvilket blev lagt for had i de dansk-nationale kredse, som den nationalliberale H. N. Clausen noterede sig i sine

erindringer. Generelt havde den augustenburgske hertugfamilie tætte forbindelser med den danske adel, ikke mindst i kraft af hertug Christian August 2.s ægteskab med Louise, der var født ind i den danske adelsslægt Danneskiold-Samsøe. Hertugens ikke-standsmæssige ægteskab blev i øvrigt fremholdt som argument mod Augustenborgerne kandidatur til den danske trone. Orla Lehmann nævner i sine efterladte skrifter, at flere familier inden for embedsstanden, adelen og borgerskabet i kongeriget var deciderede dansk-tyske blandingsfamilier. Disse familier skulle ligesom prins Christians opleve med Treårskrigen at blive indsat i et dansk-tysk modsætningsforhold, der optegnede et ulægeligt skel mellem dansk- og tysktalende i helstaten.

Hertug Christian August 2.s ældste søn, hertug Friedrich af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1869-80), der i 1863 selvbestaltet udråbte sig som hertug Friedrich 8. af Slesvig-Holsten, inden han efter krigen i 1864 afsattes af Preussen, var den etnisk set mest danske prins i sin generation af det oldenborgske dynasti. Det oldenborgske dynasti nedstammede fra den danske kong Erik 5. Klipping (1259-86). Kong Christian 1. (1448-81) nedstammede via seks generationer, heraf tre kvindeled, fra kong Erik 5. Men hertug Friedrich 8. nedstammede endvidere via en uægte linje (Løvenbalk-linjen) fra Erik 5. Klippings søn Christoffer 2. (1320-26 og 1330-32), som ingen dansk monark eller tronarving havde nedstammet fra siden kong Christoffer 3. (1440-48). Hertug Friedrich 8.s farfar, hertug Frederik Christian 2. af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1794-1814), var sønnesøn og dattersøn til to hertuger i de sønderborgske hertuginjer, hertug Christian August 1. af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1731-54) og hertug Frederik Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Plön (1722-61).

Hertug Friedrich 8. adskilte sig også fra de øvrige tronkandidater med sine aner i den danske højadel. Hans mor var fra en gammel dansk adelsfamilie (Danneskiold-Samsøe), og hans farmor var Louise Augusta (1771-1843), der var født dansk prinsesse. Hans farfar havde en farmor og en mormor fra danske højadelsslægter, Danneskiold-Samsøe og Reventlow, og på fædrene side en oldemor fra slægten Ahlefeldt, fra 1785 Ahlefeldt-Laurvig (Langeland). Hans tipoldemor Frederikke Louise Danneskiold-Samsøe (1699-1744) var via den uægte linje Danneskiold-Samsøe sønneatter af den danske kong Christian 5. (1670-99) og datterdatter af Frederik 3.s (1648-70) uægte søn, Ulrik Frederik Gyldenløve (1638-1704), Danneskiold-Laurvig. Den augustenburgske slægt satte sin lid til, at disse danske familieforbindelser ville være en fordel i nationalismens tidsalder i forhold til det danske tronfølgespørgsmål. Augustenborgerne tilsluttede sig imidlertid slesvig-holstenernes politiske program, hvorfor de i Treårskrigen blev knyttet til den tyske nationalisme i den danske offentlighed.

Den nationalliberale historieopfattelse

I den tidligere nævnte brevveksling mellem Thomas Skat Rørdam og Otto Møller, svarede præsten Otto Møller Rørdam sidst på katastrofeåret 1864 (3. november), *ja hvem Gud vil revse, dem sender han en Glücksburger til Konge, thi der er dog nok Ingen, der var mere tjenlig til at kue det Sunde og fremlokke det Usunde*. Den medfart, som tyskerne fik med den første glücksborger, svarede imidlertid ifølge Møller kun alt for godt med den, de fik med det oldenborgske kongehus fra 1448, indtil den folkekære og dansk-nationale Frederik 7. blev konge i 1848. Denne udlægning passer som fod i hose til den såkaldte nationalliberale historieopfattelse. De nationalliberales opfattelse af dansk historie blev udlagt på grundlag af C. F. Allens paradigmatiske værk fra 1840, *Haandbog i Fædrelandets Historie*. Allen fandt, at den enevældige styreform, som blev indført i 1661 i Danmark, dybest set var ude af trit med den dansk-nationale mentalitet. Enevælden var den historiske årsag til den nationale formørkelse, der rådede hos den danske almue, dvs. det store flertal af bønder. Det oldenborgske kongehus søgte efter 1661 styrke for den absolutte regeringsform fra tyskheden i dens bredeste betydning. De nationalliberale ville foretage et fundamentalt opgør med den tyske indflydelse, som de så trængte ind overalt i det danske samfundsliv.

Orla Lehmann var om nogen talsmand for denne tolkning af Danmarkshistorien, jævnfør hans spydige kommentar til det fremmedartede, tyske kongehus i Danmark. Den nationalt betingede vrede vendt mod prins Christian (9.) forekommer urimelig og anakronistisk, da det nationale tankesæt som vist ovenfor blev kastet ned over prinsens dynastisk-legitime grundsyn og udgangspunkt. At kritikken var uberettiget, fremgår endvidere af det forhold, at de nationalliberale selv var et produkt af helstatens dansk-tyske blandingskultur. Ved en beskæftigelse med det slesvig-holstenske statsprogram og Ejder-programmet er det vigtigt at gøre sig klar, at den tyske og danske nationalliberalisme voksede frem af den samme rod. Det var i Orla Lehmanns barndomshjem i 1811, at man indførte den tyske skik med at sætte lys på en gran og kalde det et juletræ. Lille Orla var da et år gammel. Hans far, Martin Lehmann, var holstener, og som så mange andre holstenere skabte han sig en karriere i hovedstaden København. Orla Lehmann skulle selv cirka 40 år senere kalde danskerne til kamp mod de slesvig-holstenske oprørere i Treårskrigen 1848-50, i øvrigt til akkompagnement af *Dengang jeg drog af sted* med tekst af Peter Faber, som også skrev *Højt fra Træets grønne Top*, en meget anvendt sang ved dans om juletræet.

Orla Lehmann var således selv udgået fra den facetterede helstat ligesom prins Christian (9.), der var otte år yngre end Lehmann. Nationalismens fremkomst satte skel mellem de to, der tilhørte en generation, hvor samfundsudviklingen accelererede mere end nogensinde før og siden i Danmarks historie.

Dronning Caroline Amalie

Som prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg var prins Christian udgået af en dansk-tysk familie med tætte historiske og familiære relationer til det danske kongehus. Derved adskilte han sig ikke væsentligt fra den anden hertugslægt i hertugdømmerne, Augustenborgerne. Caroline Amalie (1796-1881) var datter af det augustenborgske hertugpar, Frederik Christian 2. og Louise Augusta. Hendes to yngre brødre var den næste hertug af Augustenborg, Christian August 2., og prins Frederik Emil, der boede ved Slien på sit eget gods Nør i nærheden af Eckernförde. Caroline Amalie havde som barn overhørt farens skærmydsler med morens halvbror, Frederik 6., og i 1815 blev hun gift med hans fætter og afløser, prins Christian Frederik, fra 1839-48 kong Christian 8.

Det nye kongepar fik residenspalæ i Levetzaus Palæ (det nuværende Christian 8.s Palæ) på Amalienborg, hvor også hendes mange år som enke fra 1848-81 blev tilbragt. Kongeparret boede også som tronfølgerpar i Christian 8.s Palæ, som prins Christian Frederik i 1805 arvede efter sin far, arveprins Frederik. Caroline Amalie fik her indblik i Guldalderens blomstrende dansk-tyske kulturliv i 1830'erne og 40'erne. Hovedstaden summede af ideer, tanker og skønånder med Adam Oehlenschläger, H. C. Andersen, Johan Ludvig Heiberg og Søren Kierkegaard som de fremmeste repræsentanter. Broren til Caroline Amalie hertug Christian August 2. var selv vært for nogle af de største skikkelser og skønånder i Guldalderen. Blandt de prominente gæster på Gråsten Slot var digteren H. C. Andersen (1805-75), der under et 14 dages ophold hos hertugen af Augustenborg i 1845 skrev eventyret "Den lille pige med svovlstikkerne". Med en eklatant mangel på politisk forståelse og indlevelse begræd den store litterat mulighed for at besøge den naturskønne egn ved Gråsten og den gæstfrie hertugslægt efter Treårskrigen udbrud i 1848. Den første slesvigske krig markerede afslutningen på en ca. 75-årig periode fra 1770'erne, hvor Augustenborg Slot var midtpunktet for et imponerende hofliv med besøg af digtere på det alsiske slot. Adam Oehlenschläger, den danske guldalders igangsætter, var eksempelvis på besøg i sommeren 1835, og den fynske eventyrdigter Andersen i 1844 i forbindelse med de årlige væddeløb og hertuginde's fødselsdag.

I musiklivet dominerede den dansk-tyske komponist Frederik Kuhlau (1786-1832), der blandt sine elever havde haft den senere dronning Louise, og C. E. F. Weyse, der var fra helstatens sydligste del, byen Altona ved Hamborg, og som indtil sin død i 1842 blandt flere steder i København spillede for kongeparret til musikaftener i Riddersalen i Christian 8.s Palæ. Komponisten Frederik Kuhlau stod i øvrigt sammen med Johan Ludvig Heiberg bag skuespillet ”Elverhøj”, der i anledning af prins Frederiks (7.) bryllup i 1828 med Frederik 6.s yngste datter, prinsesse Vilhelmine, blev uropført på Det kongelige Teater. Samme år flyttede de nygifte ind i Brockdorffs Palæ (det nuværende Frederik 8.s Palæ), efter at palæet først havde rummet Landkadetakademiet (1768-1788) og dernæst Søkadetskole (1788-1827). Der var tale om et ualmindeligt, umage par, og allerede i 1837 blev skilsmissen effektueret. I dag bebos Frederik 8.s Palæ af D.K.H. Kronprinsparret.

Som dronning forestod Caroline Amalie et målrettet velgørenhedsarbejde, der ikke mindst gav sig udslag i oprettelse af asyler for fattige børn. Hun tog endvidere initiativ til stiftelsen af Kvindelig Plejeforening i 1843. Under indflydelse af den ledende grundtvigianer præsten Peter Rørdam fattede dronningen betydelig sympati for Grundtvigs religiøse ideer og for den grundtvigianske frie skole. Denne yndest hos kongehuset i Christian 8.s regeringstid var højst usædvanlig, da det var længe før, den store opinionsdanner kom til at nyde bredere accept i de ledende kredse i samfundet. Dronningen var fast kirkegænger i Vartov Kirke, hvor Grundtvig prædikede i en menneskealder. Det fortælles, at den gamle stridsmand, når enkedronningen var fraværende til altergangen, råbte til menigheden: ”Hvor er dronningen af Danmark? Dronningen af Saba kom til for at finde Salomons visdom, og det siger jeg: her er mere end Salomon”. Det menes at være enkedronning Caroline Amalie, der skaffede Grundtvig titel af biskop til de højkirkelige kredses bestyrelse.

Caroline Amalies private værelser i Levetzaus Palæ på Amalienborg lå på første etage, i pavillonen mod Frederikskirken (Marmorkirken). I 1852 lod hun hjørneværelset mellem sine private værelser og det pompejanske sovegemak indrette til bibliotek. Som stil valgtes nygotikken, heraf navnet Det Gotiske Bibliotek, der ses i både rumdekoration og møbler. Arkitekt var C. V. Nielsen. I biblioteket holdt teologer, naturvidenskabsmænd og forfattere, bl.a. H. C. Andersen, oplæsninger med efterfølgende diskussion, og enkedronningen lod opstille buster af blandt andre B. S. Ingemann og N. F. S. Grundtvig. Biblioteket rummer tillige en udstilling af fem digte af H. C. Andersen, dedikeret til dronningen under et af kongeparrets årlige sommerferier på øen Før i Slesvig i 1844 i anledning af 25-året for Andersens ankomst til København. Bibliotekets kostbare bogsamling vidner om en bredt favnende dronning, der bl.a. læste den nationalliberale historiker C.

F. Allen. Ved sin død i 1881 efterlod hun Det Gotiske Bibliotek til staten, og det kan derfor den dag i dag beses på beletagen i Christian 8.s Palæ.

Først under sin lange enkestand blev dronningen for alvor populær i den brede offentlighed, identificeret med sit filantropiske arbejde og velviljen mod grundtvigianismen. Måske var det netop hendes hældning mod den grundtvigianske tanke i såvel kirke som skole, der gav grobund for eftertidens relative positive vurdering af hendes stilling som søster til de to oprørske augustenburgere, hertug Christian August 2. og prins Frederik. Efter Treårskrigen måtte enkedronning Caroline Amalie se sine brøders forsmædelige landsforvisning fra hertugdømmerne. Oftest er hendes situation blevet beskrevet som ulykkelig for hende selv, fanget i en familiær fejde, hun ingen andel havde i. Højst beskrives forholdet som en samvittighedskonflikt, hvor dronningen stod fanget mellem opvejningen af hensynet til sin ægtemand og til sine brødre. Senest har Anders Monrad Møllers udgivelse af Christian 8.s brevveksling med den augustenburgske hertugfamilie (2005-08) afdækket, hvorledes Caroline Amalie først og fremmest var uhyre bevidst om sit ophav som augustenburgsk prinsesse i striden mellem sidelinjen og det oldenburgske kongehus. Allermest kunne hun bebrejde sig selv for konfliktens opståen, da hendes barnløshed muligvis bar ved til Augustenburgernes brandtogt mod det danske kongehus. En eventuel arving ville som halvbror til Frederik 7. (født i 1808) være den nærmeste arving til tronen. Frederik 7.s mor var Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, der fra 1806-10 var fætteren prins Christian Frederiks første gemalinde, indtil hun faldt for sin sanglærer Edouard du Puy. Ægteskabet blev opløst efter blot fire års ægtestand, og efter skilsmissen blev Charlotte Frederikke deporteret til Altona, senere til Horsens.

Christian 9.s arbejdsværelse på Amalienborgmuseet er et vidnesbyrd om, at i hvert fald den første glücksborgske monark ikke slog hånden af Caroline Amalie på grund af Treårskrigen. Op ad bogskabet flankeret af fotografier af sønnen prins Vilhelm (fra 1863 kong Georg 1. af Grækenland) og broren prins Julius er et fotografi af enkedronningen. Denne opstilling vidner tillige om prins Christians (9.) tilhørsforhold til de sidste oldenburgere, Frederik 6. og Christian 8. Det vil ikke være nogen overdrivelse at konstatere, at Frederik 7.s temperament ikke ligefrem korresponderede med hans efterfølger. Frederik 6.s to døtre, arveprinsesse Caroline og prinsesse Vilhelmine, hægede i 30-40 år efter deres elskede fars død om "Landsfaderens" minde, bakket op af deres fætter, prins Christian (9.) af Glücksborg, der fra 1838 også var prinsesse Vilhelmines svoger. Christian 8. havde hjulpet den unge prins Christian økonomisk, da han stiftede familie i 1842, ved at tildele ham og

prinsesse Louise Det Gule Palæ i Amaliegade, lige uden for kolonnaden mellem Moltkes Palæ (Christian 7.s Palæ) og Schacks Palæ (Christian 9.s Palæ).

Dronning Caroline Amalie var gudmor til prins Christian (9.) og prinsesse Louises næstældste datter, prinsesse Dagmar (1847-1928), der var opkaldt efter Frederik 6.s enkedronning Marie Sophie Frederikke. Dronning Caroline Amalie måtte nødvendigvis ligesom sin slægtning prins Christian (9.) af Glücksborg anskue Treårskrigen som en slægtsmæssig katastrofe, der både ødelagde det gode forhold internt mellem Augustenborgerne og Glücksborgerne og deres historiske forbindelser med det danske kongehus. Som vist ovenfor forholdt den augustenburgske hertugfamilie sig længe forbeholdne overfor slesvig-holstenismens program, men med tiden blev de slesvig-holstenske hertugslægter begge fastholdt i spændet og spændingen mellem den tyske og danske nationalisme.

Den glücksborgske succeshistorie

I 1863 besteg huset Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg først den græske og dernæst den danske trone. I 1905 blev Glücksborgernes internationale legitimitet yderligere styrket, da Norge ved en folkeafstemning i 1905 efter opløsningen af unionen med Sverige fra 1814 valgte den danske prins Carl, Christian 9.s sønnesøn, til norsk konge som Haakon 7. (1905-57). I 1863 var der i Europa tre kejsere (Frankrig, Østrig (Habsburgmonarkiet), Rusland)), en pave (Kirkestaten), en sultan (Det Osmanniske Rige), to regerende dronninger (Storbritannien, Spanien), 12 konger (Sverige-Norge, Danmark, Preussen, Bayern, Sachsen, Württemberg, Hannover, Nederlandene, Belgien, Portugal, Italien, Grækenland) foruden de resterende tyske monarkier, og ud over de nuværende fyrstendømmer Monaco, Liechtenstein og Andorra tre fyrster (Rumænien, Serbien, Montenegro). Antallet af konger dækker over den svensk-norske konge, der var konge i to kongeriger, Sverige og Norge, og antallet inkluderer ikke kongerigerne Bøhmen, Ungarn, Kroatien, Slavonien, Lombardiet-Veneto, Dalmatien og Galizien-Lodomerien, hvis konger var den østrigske kejser, og kongeriget Polen (Kongres-Polen) (1815-67), hvis konge var den russiske zar. I 2013 er der ti arvemonarkier tilbage i Europa: syv kongeriger (Danmark, Norge, Sverige, Storbritannien, Nederlandene, Belgien, Spanien), to fyrstendømmer (Monaco og Liechtenstein) og storhertugdømmet Luxembourg. Da Glücksborgerne sidder på to af tronerne i de syv kongeriger udgør det glücksborgske dynasti i dag mellem en fjerdedel og en tredjedel af de tilbageblevne kongelige dynastier i Europas syv kongeriger.

Glücksborgerne, hvis historie tog sin begyndelse i 1825 som en yngre slesvig-holstensk hertuginje, må derfor i den grad siges at have været en succeshistorie. Glücksborgerne er en sidelinje til Oldenborgerne, der har siddet på den danske trone siden 1448, Norge (1450-1818 og fra 1905), Sverige (1457-64, 1497-1501, 1520-21, 1751-1818), Rusland (1762-1917) og Grækenland (1863-1973), afbrudt 1924-35. Glücksborgerne beklæder tronerne i Danmark og Norge og har beklædt tronen i Grækenland. Den britiske tronfølger, prins Charles af Wales (1948-), er i lige mandslinje (agnatisk) en glücksborger via sin far, den britiske prinsgemal, prins Philip (1921-), der stammer fra de græske glücksborgere, og som er oldebarn af Christian 9. Med prins Charles som konge som Charles (Karl) 3. vil det glücksborgske dynasti komme til at sidde på den britiske trone og på tronerne i de 15 øvrige såkaldte *Commonwealth realms*, heriblandt Canada og Australien. Efterkommerne af Christian 9. har i fem generationer i perioden 1863-1999 tillige indgiftet sig i konge- og fyrstehusene i bl.a. Storbritannien, Rusland, Grækenland, Belgien, Rumænien, Jugoslavien, Luxembourg, Spanien, Liechtenstein og senest Monaco. Den nuværende svenske konge, Carl 16. Gustaf, nedstammer gennem sin mormor fra den tyske del af Glücksborg-slægten.

Glücksborgerne har siddet som det regerende dynasti i Danmark, Norge og Grækenland, og kun i sidstnævnte har der været slinger i valsen. I 1964 blev der indgået en dynastisk forbindelse mellem de danske og græske glücksborgere, da den græske kong Konstantin 2. giftede sig med den danske prinsesse Anne-Marie, tipoldebarn til Europas svigerfar. Kong Konstantin selv var tilsvarende det græske tipoldebarn til Christian 9. I 1967 måtte kongeparret flygte, da en oberstjunta overtog magten. I 1973 meddelte juntaen, at monarkiet var afskaffet, hvilket blev formelt bekræftet ved en folkeafstemning i 1974. Den glücksborgske kongelinje i Grækenland strakte sig over 110 år med 11 års republikansk afbrydelse (1924-35).

I det 20. århundrede udviklede de to nordiske monarkier sig til stabiliserende, upolitiske faktorer i samfundet, hvor den monarkiske statsform også udmærket samvirkede med demokratiske, socialistiske regeringer. Glücksborgerne i Danmark og Norge har formået at tilpasse monarkiets rolle som institution i et moderne demokrati ved at respektere de fundamentale spilleregler i det konstitutionelle kongedømme. Det danske og norske monarki fremstår i begyndelsen af det 21. århundrede med Glücksborgerne i spidsen som nationale symboler, der er hævet over såvel politiske som økonomiske og sociale skel.

Litteraturliste

Trykte kildeudgivelser:

Barfod, H. P.: *Minder fra et langt Liv, Memoirer og Breve*, XXXV, København: Gyldendal 1921.

Clausen, H. N.: *Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie*, København: G. E. C. Gad 1877.

Hage, Hother og Carl Ploug (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, 4 dele i 2 bd., København: Gyldendal 1872-74.

Jørgensen, Harald (udg.): *Fra fire kongers tid, Geheimeråd J. P. Traps Erindringer*, (bd. I-III), udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København: G. E. C. Gad 1966-67.

Lehmann, Orla: *Den græske Thronfølgesag 1863*, meddelt ved Johannes Lehmann, udgivet af Vejle Amts Historiske Samfund, Nyt Nordisk Forlag 1970.

Møller, Anders Monrad (red.): *Kong Christian VIII's breve: 1813-1848*, (bd. 1-6), udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie 2005-08.

Nørr, Erik (udg.): *Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam*, bd. I: *Kapellanen og professorspiren 1854-1870*, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, Odense Universitetsforlag 1999.

Rørdam, C. H.: *Svundne Dage*, bd. 6: *Mine Referatdage hos Kong Christian IX*, København: Hagerup 1930.

Litteratur

Adriansen, Inge et al.: *Hertugerne af Slesvig og Holsten – udstillingskatalog*. Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot og Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel 2008.

Allen, C. F.: *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*, København: Reitzel 1840.

Bartholdy, Nils G.: ”Tronskifte og nifoldigt leve”, i: *Siden Saxo*, nr. 3 1997.

Begtrup, Holger: *Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede*, bd. I-IV, København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag 1909-14.

Bekker-Nielsen, Tønnes et al. (red.): *Gads Historieleksikon*, København: Gads Forlag 2007.

Bjøl, Erling (red.): *Politikens verdenshistorie*, Knut Mykland, bd. 14: *Frihedsrevolutionerne*, Matti Klinge, bd. 15: *Borgerskabets brydningstid*, Erling Bjøl et al., bd. 16: *Imperialismens tidsalder*, København: Politikens Forlag A/S 1985-86.

Bjørn, Claus: *Blot til pynt? Monarkiet i Danmark – i går, i dag og i morgen*, København: Fremad 2001.

Bramsen, Bo: *Huset Glücksborg. Europas svigerfader og hans efterslægt*, (bd. 1-2), København: Forum 2002.

Bregnsbo, Michael og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium: storhed og fald*, København: Aschehoug 2004.

Buk-Swienty, Tom: *Dommedag Als: 29. juni 1864: kampen for Danmarks eksistens*, Gyldendal 2010.

Busck, Steen og Henning Poulsen (red.): *Danmarks historie – i grundtræk*, Aarhus Universitetsforlag 2002.

Clausen, H. P. og Jørgen Paulsen: *Augustenborgerne. Slægt – Slotte – Skæbne*. Historisk Samfund for Als og Sundeved 1980.

Dehn-Nielsen, Henning (dansk redaktion): *Europas konge- og fyrstehuse* (dansk oversættelse af Jens Ramsing og Martin Hørdum) 2. udg., København: Aschehoug 2007.

der Kiste, John van: *Northern Crowns – the Kings of modern Scandinavia*, Stroud: Sutton Publishing 1996.

Due-Nielsen, Carsten et al. (red.): *Dansk udenrigspolitik historie*, Claus Bjørn og Carsten Due-Nielsen, bd. 3: *Fra helstat til nationalstat 1814-1914*, København: Danmarks Nationalleksikon 2003.

Engelstoft, Povl og Svend Dahl (red.): *Dansk Biografisk Leksikon* (bd. I-XXVI og supplementsbind), København: J. H. Schultz Forlag 1933-44.

Erslev, Kristian: *Augustenborgernes Arvekrav: en historisk Redegørelse for den sønderborgske Hertuginies arveretlige Stilling i Hertugdømmerne*, København 1915.

Hauge, Mads Valdemar Egsgaard: ”Vejles omegnskommuner under Treårskrigen 1848-50”, *Vejlebogen 2012*, (udgivet af Byhistorisk Selskab for Vejle), s. 57-71.

Heiberg, Steffen (red.): *Danske dronninger i tusind år*, Gyldendal 2000.

Hein, Jørgen og Gerda Petri: *De Danske Kongers Kronologiske Samling. Amalienborg Christian VIII's Palæ* 1999.

Jørgensen, A. D.: *40 fortællinger af fædrelandets historie*, Forlaget Sesam 1995.

Lerche, Anna og Marcus Mandal: *En kongelig familie – historien om Christian 9. og hans europæiske efterslægt*, Egmont Lademann A/S 2003.

Lindgren, Malin: *Europas svigerbørn – Den glücksborgske familiesaga fra Christian IX til Margrethe II*, København: Høst & Søn 1996.

Møller, Erik: *Helstatens Fald* (bd. I-II), bd. I: 1855-63, bd. II: 1864, København: Gad 1958.

Neergaard, Niels: *Under Junigrundloven: en Fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866*, (bd. I-II), København 1892-1916.

Nielsen, Johannes: *Genrejsningshåb og undergangsangst: dansk forsvarspolitik mellem 1864 og 1870 og folkestyrets første forsvarsordning*, Odense Universitetsforlag 1979.

Olden-Jørgensen, Sebastian: *Prinsessen og det hele kongerige – Christian IX og det glücksborgske kongehus*, København: Gads Forlag 2003.

Olsen, Olaf (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, Claus Bjørn, bd. 10: *Fra reaktion til grundlov*, Kristian Hvidt, bd. 11: *Det folkelige gennembruds mænd*, Niels Finn Christiansen, bd. 12: *Klassesamfundet organiseres*, Gyldendal 1990.

Rasmussen, Carsten Porskrog et al. (red.): *De slesvigske hertuger*, Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland 2005.

Scocozza, Benito: *Politikens bog om danske monarker*, København: Politikens Forlag 1997.

Smidt, Claus M.: *Det gule Palæ i Amaliegade*. Særtryk af Arkitekturhistorisk Årsskrift Architectura 6. Hofmarskallatet 1984.

(et al.): *Kongehusets boliger*, Boghandlerforlaget 1987.

Stilling, Niels Peter: *Politikens bog om Danmarks slotte og herregårde – 260 slotte, herregårde og borge*, København: Politikens Forlag A/S 1998.

Wilkenschildt, Merete: *Kongelige bryllupper i Danmark gennem 500 år*, Lindhardt og Ringhof Forlag 2003.

Kongeligt leksikon (2. udg.), Lindhardt og Ringhof 2000.

Aviser

Politiken 16. februar 1930.